

Проф. др Милева ФИЛИПОВИЋ

КРАЉ НИКОЛА И „ПОТИШТЕНОСТ” ЖЕНА

Црногорско друштво: дејтерминизми друштвених сируктура

Црногорско друштво на почетку Николине владавине почива на мрежи (боље рећи потки) друштвених односа који се одређују као доминантно крвно-сроднички и који су зато: лични, природни, непосредни, спонтани, породични, емотивно обојени. Због такве природе ових односа сматра се да је то друштво заједница: патријархална или традиционална.

Двије наддетерминанте: 1) стални ратови, који су угрожавали биолошки опстанак рода, и 2) морфолошка и географска средина, која је помагала и „одржавала” изоловање заједнице – утицале су да се ови односи репродукују и кристализују, очврсну у глобалну структуру¹ црногорског друштва.

Такође, због овакве специфичне природе друштвених односа, да су непосредни и лични, у овом друштву су развијени подсистеми интеракције: друштвених улога, друштвених норми, друштвених вриједности и симбола, а веома слабо или су тек у настајању подсистеми међузависности: образовања, политике, права, економије – који су и под утицајем интеракцијских подсистема.

Са свим овим подсистемима интеракције и међузависности интимно су испреплетене структуре сродства. Тако, родовску структуру имамо код примарних друштвених група (брака и породице), код племенске организације друштва (Ровински, II, 19), код војне² организације, код свих врста друштвених норми, код централних вриједности, код личног и колективног идентитета, код друштвених модела понашања итд.

Вјековно обнављање сродничке структуре црногорског друштва доводи до стабилности друштвеног живота, до одсуства промјена, те се ово друштво може

¹ Структура је установљени систем друштвених односа.

² У једној су чети све војници који су углавном у родбинским односима (Ровински, I, 622), „Чак и они који живе у градовима иду на војну службу у своје племе и своје братство”. (Ровински, II, 116). Слично запажа и Дентон (Дентон, 70)

сматрати и затвореним друштвом, у Поперовском смислу, тј. друштво (племенско или колективистичко) „... чији чланови су повезани полубиолошким везама – сродством, заједничким животом, заједничким напорима, заједничком опасношћу, радошћу и невољама”. (К. Р. Попер, I, 228). Као непријатеља број један отвореног друштва у својој „најчитанијој социолошкој расправи нашег доба” (у првом тому: Чар Платона) Попер наводи (као мото) Платона: „Нико, ни мушко, ни женско, не сме никада бити без вођства и нико се ни у шали ни у збиљи не сме навикавати да нешто ради на своју руку. Свако мора и у рату и у миру живети тако да се стално обазире на вођу, да се увек угледа на њега и да му дозволи да га он води и у најбезначајнијим пословима, да стоји кад му је то наређено, да маршује, купа се, једе... Једном речју, душа се мора навикавањем научити да уопште не помишља и не схвати да би могла радити нешто одвојено од осталих људи”. (К. Р. Попер, 31). Није много удаљена од овог Платоновог захтјева ни контрола понашања својих поданика на почетку владавине од стране младог Књаза. Књаз је Црногорцима забрањивао да с народним одијелом мијешају страну: „Бјеше наредио перјаницима да га свакоме скину на исто мјесто ће га угледају и још да га глобе”. „Једном шеташе Књаз пут Бајица и сrete цетињскога учитеља, младића добра, доброга и вриједнога наставника који је замишљено одио вртећи пред собом штап од црнога, свијетлога дрвета. Кад опази Књаза скиде, издалека још, капу, а штап низ бутину, као да га скрије. Књаз га устави, искара га што носи штап и нареди му да га баци. Учитељ махне и баци га далеко преко пута на баштине. ’Хајде сада! викне му Књаз. И немој да ти га више видим у руке јер ће ти се о главу сломити’”. (Војвода С. Поповић, 1995, 74 и 75).

Поред двије наведене наддетерминанте постоји и дубински слој друштвене стварности који је истовремено и главни покретач интеграције овог друштва у друштвену заједницу, одлучујући оријентир за понашање људи, без којег нема ни личног, ни колективног идентитета и који кристализује, претвара и структуре, друштвене односе и удахњује им дуговјечност, и који је, и произвођач и производ друштвених структура – тај слој је централни систем вриједности црногорског друштва, који се још зове и национални етос или етика чојства и јунаштва. Са социолошког становишта етика чојства и јунаштва је начин постојања и дјеловања црногорског народа који га признаје као идеалан и као такав пожељан и поштован. Пошто су ове централне вриједности идеали (слободе, правде, јунаштва, чојства, поштења...), они се изражавају као приоритети и стандарди, као избор алтернатива у датој животној ситуацији, и као оправдање за понашање. Као идеали вриједности нијесу непосредно транспарентне, зато су дубински слој друштва и изражавају се симболима. Оне се налазе испод навика, обичаја, институција, друштвених положаја, друштвених улога, колективних и индивидуалних идентитета, менталитета, модела понашања итд. Упркос уобичајеном називу, мислим да је централна вриједност црногорског етоса:

очување рода, која се идентификовала са отаџбином, а да су вриједности јунаштва, чојства, слободе операционализација, можда чак и инструменти за очување те темељне, централне претпоставке свих других вриједности, и да су се артикулисале око ње. Као централна вриједност она је отјеловљена и у централној институцији породици, у војној организацији (јединац није ишао у добровољне војне акције), она одређује превласт општег, колективног над индивидуалним и у све вриједности „сипа” колективно значење. Нпр. вриједност слободе: нема говора о индивидуалној, грађанској слободи, или јунаштва: броје се посјечене или изубљене главе племена.

Као идеали, вриједности су дио идентитета личности и одговорне су за његово формирање. У црногорском друштву у другој половини 19. в. лични идентитет је подређен родовском који влада над појединцем на уштрб његових индивидуалних права. За Црногорца је ратовање било човјекова свакодневица. Зато је његово самовредновање, самопроцјењивање – самосвијест (као темељ идентитета) неизбјежно повезано са борбом на смрт. Вјероватно отуда и схватање да су сви становници Црне Горе и Брда племенитог рода (Дентон, 1996, 164), које није далеко од мишљења нашег савременика Фукујаме да сви они који су спремни да свој живот ставе на коцку и дају га за слободу – припадају аристократији (Ф. Фукујама, 1997).

Идентитет појединца се примарно одређивао крвнородничком припадношћу. Родовски идентитет је пружао заштиту и сигурност својим члановима. „Само се по себи разумије да се увреда једног члана племена сматра увредом цијелог племена и обратно: племе је одговорно ако је један његов члан неког увриједио”. (Ровински, 1993. и 1994, I, 116). У колективни идентитет су укључени и преци, који обавезују своје потомке на одређене стандарде понашања. Смрт појединца није представа о губљењу индивидуалности. У рату род склапа руке око јединке која се са њим идентификује и која му уступа живот за херојску смрт „на понос роду и пријекор изроду” (Б. Вујачић, 1986, 27). Сопствена индивидуалност у рату је толико несигурна и кратка да се радо уступа за „вјечни” живот.

Црногорско друштво о којем говоримо је друштво интериоризоване принуде. Чим је интериоризована, принуда се не осјећа. Вриједности чине ту принуду невидљивом. Ово друштво обезбјеђује поштовање својих вриједности, идеала, образаца понашања, норми њиховом интериоризацијом (преношењем у унутрашњи свијет личности и да она не мора тога бити свјесна), не само тих идеала, вриједности и норми, већ и санкција које их прате, тако да се принуда претвара у моралну обавезу, у савјест која себе кажњава ако их не поштује. Народна књижевност (епске и лирске пјесме, пословице, приче, анегдоте, тужбалице) и књижевна дјела Петровића (Петра I, Петра II, и Николе) и Марка Миљанова, која су се учила напамет – обликовала су национални етос Црногораца.

Али, вриједности, не само да су повезане са друштвеном принудом и да је чине невидљивом, већ оправдавају покорност и принуду, тј. оне дају легитимитет свим облицима друштвене моћи. Легитимитет је колективна представа о одређеним вриједностима које треба да испуњава власт (као политички облик друштвене моћи) да би била легитимна, тј. да би јој се покоравали. Легитимитет не постоји без вјеровања у колективне идеале.

Модел моћи коју у породици има домаћин куће у односу на чланове је био образац и за Књажеву власт: „Књаз је Црногорцима отац земље и свакога појединца у њеним границама; његовим наредбама се покоравали као што се послушна дјеца покоравали наредбама оца којег воле и поштују; његова жеља је закон, јер покорна дјеца поштују и цијене жеље родитеља...” (Дентон, 1996, 105). Тако га је схватао и сам Књаз: „Да, Црна Гора и моја кућа била је једна заједница и таква ће вазда остати. У њој је народ домаћа чељад, а господар члан и отац...” (Никола I, 1969, IV, 176). Темелј такве неограничене свемоћи књаза Николе чини традиционални легитимитет. То је континуирани легитимитет куће Петровића (Никола је седми владар) који се градио у борби за слободу и очување рода. Он је такође значајно и повјерење у колективне идеале које су Петровићи опјевали, који су постали саставни дио црногорског идентитета; неизбјежни дио њихове колективне свијести, и заједно градили легитимитет Николине власти. Овај модел моћи ће, за разлику од бирократског, да се одликује односима који су лични, непосредни: „Сваки сељак у земљи, ма колико да је сиромашан... има право да лично дође код Књаза због пресуде”. (Дентон, 1996, 97).

Друштвене норме које регулишу друштвени живот се, такође, темеље и изражавају на вриједности рода. Правда је „крвно-сродничка”: „Све докле док правду будемо осветом дозивали – она ће бити попрскана крвљу” (Б. Вујачић, 1986, 48). До увођења државне организације крвна освета је била основни „закон” рода. Крсна освета је „скуп санкција које чланови повређеног и оштећеног рода мање-више колективно примењују према роду чији је члан нанео повреду или штету својом акцијом која је супротна важећим међугрупним обичајима (убиство, телесна повреда, увреда и др.)” (С. Ђурић, Социологија бр. 2/95, 176).

У овом друштву се такође не прави разлика у нужности дјеловања природних и друштвених закона.

Да резимирамо: односи крвног и симболичког (различите врсте кумства, побратимство, посестримство) сродства чине глобалну структуру друштва која детерминише, посредно или не, и све подсистеме интеракције: друштвене норме, улоге, вриједности, симболе, и све подсистеме међузависности који су у настајању. Очвршћавање тих односа у структуре дугог трајања обезбјеђује централни систем вриједности (етика чојства и јунаштва) који је надодређен непрекидном биолошком угроженошћу рода ратовима.

Прије него наставимо даљу анализу може се оправдано поставити питање: зашто сва ова прича о црногорском друштву друге половине 19. вијека и какве везе она има са књазом и краљем Николом и његовим схватањем „потиснености”³ жена?

1) Сматрали смо овакав приступ, у социологији познат као холистички (тј. приступ са становишта друштва као цјелине), примјеренијим предмету истраживања: затвореној традиционалној заједници каква је црногорско друштво средином и у другој половини 19. в. – из простог сазнајног разлога, јер њему супротан, номиналистички приступ полази од појединца, друштвеног актера кад се има у виду мјесто појединца у овом друштву „апсолутног” колективизма.

2) Због циља овог рада: наиме, надамо се да ћемо успјети да покажемо да су ове залеђене родовске структуре дугог трајања заједно са традиционалним системом вриједности одговорне за репродукцију неравноправности жене. Ако се то покаже тачним, онда ће то имати и утицаја на услове, домет и границе Николиног залагања и уздицања жена „на висину мушког рода”.

Почетак разградње родовске заједнице почиње и прије доласка Николе на власт. Почињу процеси којима се успоставља политичка организација друштва; племенска се организација потчињава држави (мада „Црногорци не трпе главаре из других племена”) (Ровински, 1993 и 1994, I, 110); стварају се прве претпоставке за владавину права („да умукне свачија воља, а нека се чује само воља његова, воља закона” (Никола I, 1969, IV, 168)). Најкраће, стварају се друштвени подсистеми: образовања⁴, правни, политички, а подсистем економије субзистенције се почиње отварати – стварају се први обриси друштва упоредо да разградњом заједнице. Све ове промјене нијесу уздрмале родовску структуру⁵ код примарних друштвених група и институција: брака и породице.

На тежак, „ропски” положај жене у црногорском друштву тога доба прво указују странци: Незијер, Маркоти, Дентон, Холечек, Ровински, Мармије, Куба и др. Навешћемо:

³ Овај израз има данас психолошку конотацију, али га је краљ Никола користио као синоним за потиснутост жена на друштвену маргину. „Славио сам домовину, славио сам јунаке црногорске, а *йотиснују* (нагласила М. Ф.) Црногорку подигао сам у висину њена друга, оца и брата”. (Никола I, 1969, IV, 173)

⁴ Књаз Никола се побринуо за опште образовање младих у Књажевини, тако да сада једва да има иједног племена које нема школу за дјевојке као и за младиће (Дентон, 1996, 131)

⁵ Ту структуру имамо и данас у виду заштите жене од рода и дома, братства, („Побједа” 12. септембар 1997, стр. 8).

Незијер: „У Црној Гори само коњи и жене служе за ношење терета”. (А. Авело; Ж. Де Ла Незијер, 1996, 35, 65).

Маркоти: „У трговини ових земаља жена је најомиљеније транспортно средство: једе мање од коња, иде пречицама... Коњи служе као превозно средство мушкарцима”. (Маркоти, Ђ, 1997, 66) и даље: „Са двадесет пет година дјевојке су ружне старице, смежуране и деформисане... од безграничног потчињавања” (Ibid, 42). „Прво зло за црногорску жену је рођење, прво добро смрт”. (Ibid. 232).

Дентон: Жене „... као животиње натоварене тешким бременима дрвета за ложење или рујевине, воћем, поврћем или месом, док мушкарци, уз неке изузетке, не носе ништа осим своје пушке и дуге луле”. (Дентон, 1996, 21). Он истиче да се живот црногорске жене састоји од понизности и личног осјећања ниже вриједности, али не и од понижавања; оне су сапутнице, а не робиње мушкараца (Ibid. 91).

Холечек: Црногорка је одана, послушна, покорна супруга; „Црногорка мужа поштује, слуша, не супротставља се, али, не може се рећи, да поред овога осјећа љубав” (Холечек, Ј, 1995, 35 и 36).

Мармије: „Ове жене су осуђене на тако тежак посао... на које се сваљује... сав терет живота... ипак су окружене искреним поштовањем”. (Мармије, 1996, 145).

Странци су уочили да рат и рад не иду заједно и да жене у овом друштву „порођајним боловима” додају и „зној мушких послова” (Мармије, Ibid. 48). Они су истовремено запазили: 1) противрјечност која им није јасна: уважавање, заштићеност жене и поред њене покорности и 2) одсуство љубави за мужа.

Црногорце је нарочито увриједило то да су жене робиње у земљи слободе. Овакав суд странаца о црногорској жени настојали су да оповргну. Тако Јован Поповић-Липовац доказује да се тај суд ослања на импресију и детаље и да је непотпун, а да је црногорска жена хероина која се заједно са Црногорцима бори за слободу, и да ужива пуну слободу и код куће и свуда. „До скоро је жена имала право да спаси мужа вађењем мазије” (Јовановић, Ј: *Јован Поповић-Липовац о црногорској жени*, 207), тј. вађењем голим рукама усијаног гвожђа из котла кључале воде. Док овај аутор види црногорску жену „једнаку” у оквиру мушких вриједности (храбра, слободна, једнака права), дотле војв. Симо Поповић покорност жене изводи из њене слабости, психичког и физичког недостатка снаге: „Жена је у нашем народу поштована непретворном поштом, која извире из срца и осјећања, а не из пукe неизкрене, а често и рогобатне форме, али жена код нас још у покорности напрама човјеку живи, и читује се у свему само као другарица човјекова, којега је управи подвржена зато што је од њега и по тијелу и по души слабомоћнија. Човјек пак, код жене налази ону његу, која му олакшава тегоће труднога и мучнога живота, кроз који га прати вјерна му дру-

гарица, као његов анђео хранитељ, и с њиме дијели добро и зло, миље и немиље”. („Црногорка” вр. 7 од 21. августа 1871. г.).

У породици као примарној друштвеној групи у којој родовске структуре најдуже трају, обичајне, моралне и религијске норме су до танчина прописивале услове за склапање брака. Прво се морало поштовати норма да је дјевојка од доброг рода, тј. од добре куће, тј. да је „јуначке и здраве крви”. Такође су се, на најаву просаца, дјевојчини рођаци, родитељи и братственици, морали добро распитати за родослов младожење (Холечек, 1995, 111). Један од инструмената за одржавање чистоте рода било је и вјеривање⁶ малољетне дјеце – посао који се тицао братства. Брак је био забрањен не само због крвног сродства него и због симболичких сродстава (кумства, побратимства, посестримства – од који су нека обредна имитација крвног сродства).

Родовске вриједности се изражавају и кроз друштвене улоге. За улогу дјевојке везана су сљедећа очекивана понашања: послушна, радна, скромна, тиха, смјерна, стидна и да чува образ рода и дома. Све ове „врлине” припремали су је за успјешније вршење будућих улога снахе, јетрве, заове – кад пође из рода. Дјевојка, одива, одлази из родне куће. Она је „туђа вечера”. Ова синтагма чува у себи, како би рекао Клод Леви-Строс, дивљу, неприпитомљену мисао која преводи и изражава друштвене односе као природне: однос мушког и женског рода неће подарити насљедника, њена родна улога мајке ће се остварити за другог, на страни у дому. И не дај боже да направи „грешку срца” (Мармије). У хијерархији несрећа⁷ најнесрећнији је онај коме „ђевојка ђевојку роди”. Снага интериоризоване принуде усвојених норми и вриједности у оваквим случајевима се испољавала и као фаталистичко самоубиство. У бољој позицији није био ни младић са којим је дјевојка „погријешила”. Чекала га је освета родбине за укаљању част или образ. Губљење части је теже од губљења живота. Мислим да је губљење части у црногорском традиционалном друштву универзална трансцендентна друштвена санкција за прекршај норми, правила понашања и вриједности рода.

Од свих животних улога (кћерке, сестре, дјевојке, удаваче, снахе, заове, свекрве и др.) улога мајке је црногорској жени прибављала највише угледа и поштовања, и то, не мајке уопште, него мајке синова. У овом друштву је материн-

⁶ Књегиња Милена је била заручена прије него се родила. „По старом црногорском обичају зарекоше се ђед Књажев, Станко, и ђед Књагињин, Стеван Перков, да се опријатеље, ако се роди једноме унук, а другоме унука”. Књаз Никола се вјенчао са Миленом када је имала 14 год. (С. Поповић, 1995, 71).

⁷ Несрећан је онај ко чека сина а добије ђевојку, несрећнији онај коме умре син а остане ђевојка, а најнесрећнији онај коме ђевојка роди ђевојку. (Б. Вујачић, 1986, 176)

ство фетишизовано. Мајка синова заслужује поштовање због очувања и продужења рода (лоза се наставља) и метафорички: колико синова толико пушача за одбрану рода за слободу. Овим постаје јаснија супротност у друштвеном положају црногорске жене која је странце чудила, с једне стране подређеност, а с друге, поштовање и заштита и у роду и у дому. Идеју жене, мајке, обновитељке рода, преузеће за себе касније националистичка идеологија и извршити редуцију жене на њену биолошку функцију.

Да су вриједности рода надодређујуће говоре и примјери кршења црквених канона (забране бигамије) да се лоза настави кад је жена нероткиња.

Што се пак одсуства љубави према мужу и обратно тиче, у црногорском етосу јавно изражавање осјећања било је у супротности са устаљеним главним вриједностима: храбрости, снаге, чврстине, одлучности. Њежност не приличи јунаку, да не постане слабић, „млакоња”.

Муж такође није јавно жалио своју умрлу жену, нити жена мужа. Али је била обавезна да жали друге даље рођаке. Још су Диркем (Durkheim, E.) и Мос (Mauss, M.) (Mauss, M., 1968, 81-89) запазили да ожалошћеност, бол, туга, није су спонтани израз индивидуалних осјећања, већ је изражавање емоција колективно и има обавезујућу снагу: „обавезна и морална употреба суза” – и принудни карактер и углавном је скоро потпуно резервисано за жене. Подсјетимо само на строге обичајне „регуле” ношења црнине, као симбола ожалошћености. Вријеме ношења короте је повезано са степеном сродства са умрлим. „Жале над гробом као да је цијели свијет пропао” (Холечек, 1995, 122).

Књаз и краљ Никола сузбијање и „потштенош” жена схвата прије свега као потребу за једнаким признањем, тј. уважавањем и достојанством. Тај процес уважавања почиње у вишем друштвеном слоју, у политичкој елити, на двору.

И у приватном (школује кћерке у иностранству) и у јавном дјеловању (отварање школа за женску дјецу), и у својом политичким и књижевним дјелима, он је, да истакнемо то у први план, да о легитимитет проблему потиснутости жене. (Ово истичем јер ће тај легитимитет бити касније оспорен у једном другом, такође колективном систему вриједности).

Под његовим утицајем мијењају се неки вјековни обрасци понашања према жени: Црногорци су се почели јавно појављивати са својом женама. Раније ни по Цетињу (изузев Књаза са Књагињом) „Нијесу ни по Црној Гори одили Црногорци са својим женама, а када су заједно били, жена је вазда одила позањим, његовим стопама, по чему се и звала „стопаница”. „Доцнијих година, љетских повечери, први је на Цетињу војвода Ђуро Церовић прошета са својом женом. То је био догађај о коме се причало” (Поповић, С. 1995, 51).

Све темељне вриједности родовског друштва Никола I је „уздизао у висине” у свом књижевном опусу и зато су му нека дјела учврстила његов традиционални легитимитет.

Краљ Никола је настојао да учини „цивилизованјим друштвени положај жене у свом народу” (Маркоти, Ђ. 1997, 239), да „уздигне” Црногорке до висине (до положаја) Црногораца. Идеални тип црногорске жене је његова Даница из „Балканске царице”, којој је „љубав к роду дубока” и важнија од љубави према вољеном човјеку, круни, царству – важнија од живота.⁸ Даница и Фатима из „Арванита” су узори, друштвени обрасци који жене треба да слиједе. „Балканска царица” и „Женидба бега Љубовића” су репери (који су се напамет учили) са социјализацију женске дјеце.

Али морамо поновити да су сва настојања Николина да промијени друштвени положај жене у Црној Гори (друкчије, вјероватно, тешко да је и могло бити) – заробљена детерминизма друштвених структура и *врше се у оквиру централних вриједности тог друштва*. Вриједности националног етоса одговорне су за формирање идентитета рода: мушког и женског. За успјешну идентификацију родне улоге мушкараца у родовском друштву пожељне су, односно обавезне, слjedeће вриједности: храброст, мудрост, достојанство, одлучност, самопоштовање, сигурност у себе, чврстина, мушкост итд. За успјешну идентификацију родне улоге жене у том истом друштву пожељне, тј. обавезне су биле слjedeће вриједности – идеали: послушност, поштење (чије је значење: строго контролисана сексуалност у функцији биолошке репродукције рода), вјерност, марљивост, стрпљење, трпљење и др. Памет није била пожеља, а ни љепота; важније је било да је жена од „соја”. Све су ове вриједности оба рода (и мушког и женског) биле у функцији централне вриједности друштва: одржања, опстанка рода. У оквиру ових вриједности жена је (да оставимо родни идентитет мушкараца који је такође опресиван) формирала свој родни идентитет, тражила потврду своје личности и налазила је у идеалу рода: улози мајке синова, што потврђује да је идеал рода био мјерило за хијерархију положаја жене. Он је то био и за социјалну стратификацију мушкараца: Књаз је дијелио имања и положаје зависно од показане храбрости у бојевима.

Ове вриједности су, свакодневном дискурзивном праксом, учењем напамет дјела која су обликована национални етос Црногораца, друштвеним обрасцима понашања, преношене у унутрашњи свијет жене (интериоризоване) обликовале њену личност и понашање и припремале је за успјешно играње улога, нарочито за главну животну улогу обновитељке рода. Тако се формирала женска „природа”: тиха, смјерна, послушна, осјећајна – која је изричито друштвена. Али ова

⁸ „А за младе Црногорке
Љубав к роду кроз вјекове
Нек Даничин примјер буди”
(Никола I Његош, 1990, 221)

природа жене је оправдавала, тј. давала легитимитет у идеологији рода (а свака идеологија се састоји од вриједности) за подчињеност или потиснутост жене.

Да завршимо: нијесмо овдје истраживали „женско питање” (или „потиштено” жена) као догађајно питање, ни само као социјално, већ као структурално, тј. питање дугог трајања на чије перпетуирање утичу и детерминизми друштвених структура и друштвених вриједности. Са тог (структуралног) становишта је вјероватно и утицај било којег владара на његово рјешавање мањи него што је са догађајног или неког другог.

ЛИТЕРАТУРА

- Авело, А. Де Назијер (1996), „Црна Гора и Херцеговина”, ЦИД, Подгорица
- Арсић, Б. „Место мајке и оца”, Гледишта 1-2/1990, стр. 39-49.
- Благојевић, М. „Наука и пол, инхибиција институционалног окружења”, Социологија бр 1/1992, стр. 23-37.
- Вујачић, Б. (1986), „Црногорци у анегдотама и причама”, Побједа, Титоград.
- Вујачић, В. „Традиционални брак у Црној Гори”, Побједа, 12, 13, 14, 15, 16, 17, 18, 19, и 20. децембар 1996. г.
- Дентон, В. (1996), „Црна Гора – њен народ и његова историја”, ЦИД, Подгорица.
- Диркем, Е. (1969), „О процесу промене у друштвеним вредностима” у II тому Парсонс, Шилс „Теорије о друштву” Вук Караџић, Београд, стр. 1235-1242.
- Душанов законик (1929), Наново издао Соловјев, Геца Кон, Београд.
- Законик обшчи црногорски и брдски, Законик Данила I (фототипско издање) Цетиње (1982).
- Јовановић, Ј. „Јован Поповић-Липовац о црногорској жени”, Библиографски вјесник бр. 2/1980, стр. 203-220.
- Јоган, М., „Патријархалност, мизогинија и религија”, Социологија бр. 2-3/1988, стр. 363-377.
- Кандидо-Јакшић, М., „Идеалан мушкарац и идеална жена”, Социологија бр. 2/1995, стр. 149-173.
- Кораћ, М. (1991), „Заточенице пола”, ИСИФФ, Београд.
- Куба, Л. (1996), „У Црној Гори”, ЦИД, Подгорица.
- Маркоти, Ђ. (1997), „Црна Гора и њене жене”, ЦИД, Подгорица.
- Мармије, Г. (1996), „Писма о Јадрану и Црној Гори”, ЦИД, Подгорица.
- Mauss, M. (1968. и 1969), “Essais de sociologie”, Minuit, Paris.
- Милић, А. (1994), „Жене, политика, породица”, Институт за политичке студије, Београд.
- Милић, З. (1996), „Туђа вечера”, ЦИД, Подгорица.

- Општи имовински законик за Књажевину Црну Гору (1898), Државна штампарија, Цетиње.
- Папић, Ж., „Новија феминистичка критика патријархата: релативизација универзализма”, Социологија бр. 1/1993., стр. 107-122.
- Петровић, Н. I (1969) „Цјелокупна дјела” у VI томава, Обод, Цетиње.
- Петровић, Н. I (1990), „Драме и драмски фрагменти”, Обод, Цетиње-Побједа, Титоград.
- Пешић, В. (1996), „Патријархални морал Црногораца”, Унирекс, Подгорица.
- Поповић, С. (1995), „Мемоари”, Издавачки центар Цетиње и ЦИД Подгорица.
- Попер, К. (1993), „Отворено друштво и његови непријатељи”, БИГЗ, Београд.
- Предмет и метод изучавања патријархалних заједница у Југославији, (1978), ЦАНУ, Титоград.
- Предњегошевско доба, (1966), Графички завод, Титоград.
- Ровински, П. А. (1993 и 1994), „Црна Гора у прошлости и садашњости”, IV тома, Издавачки центар Цетиње, Централна народна библиотека Ђ. Црнојевић, Издавачка књижарница Зорана Стојановића Ср. Карловци – Нови Сад.
- Рејк, Б. – Едкок, К. (1978), „Вредности, ставови и промена понашања”, Нолит, Београд.
- Радовић, Ј. (1975), „Добра нема ће људи нема”, НИП Побједа, Титоград.
- Филиповић, М. „Радничка класа и ослобођење жене”, НИО Побједа (1979), Титоград.
- Фукујама, Ф (1997), „Краљ историје и последњи човек”, ЦИД, Подгорица.
- Холечек, Ј. (1995), ЦИД, Подгорица-Издавачки центар Цетиње
- Чулиновић, Ф. (1938), „Народно право”, Београд.
- Црногорка (1871), фототипско издање, Титоград, 1977.

Prof. dr Mileva FILIPOVIĆ

LE ROI NIKOLA ET LA SUBORDINATION DES FEMMES

Résumé

Cet article cherche à expliciter le problème de femmes dans la cadre de société dont elles font la partie; c'est à dire de société monténégrine da deuxième moitié de XIXE siècle.

Ce procédé structurel est plus convenable à l'objet d'investigation: à la subordination de femme dans une communauté fermée et traditionnelle. Les relations consanguines très intimement croisées avec tous couches des sous-systèmes d'interactions: les rôles sociaux, les valeurs sociales, les normes sociales et les symboles sociaux – font la structure globale de cette communauté. Cette structure de longue durée avec les valeurs sociales ont déterminé la portée et la frontière d'influence de prince et roi Nikola sur "l'abattement" de femme dans la société de son époque.

